

RAPPORTAGE VONDSTMELDING
Lier, Begijnhofkerk

I. Verslaggever:

Sofie Debruyne

(met een bijdrage van Frans De Buysers, Marit Vandenbruaene en Sara Watzeels)

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)

Koning Albert II-laan 19 bus 5

1210 Brussel

telefoon: 02-481 80 41

GSM: 0473-96 70 71

e-mail: sofie.debruyne@rwo.vlaanderen.be

functie: erfgoedonderzoeker archeologie

II. Identificatie

Provincie(s): Antwerpen

Gemeente(n): Lier

Deelgemeenten(n): Lier

Coördinaten: X: 163936.73, Y: 202036.43

Kadastergegevens: afdeling 1, sectie K, perceel 237

Adres: Sint-Margaretastraat

Toponiem(en): Begijnhof

Naam van de site: Begijnhofkerk

Algemene beschrijving:

De Begijnhofkerk of Sint-Margaretakerk bevindt zich in het begijnhof van Lier (fig. 1-2). Het begijnhof ligt aan de zuidelijke rand van de historische stadskern, net binnen de laatmiddeleeuwse vesten, een restant van de tweede stadsomwalling. Men legde de eerste steen van de kerk in 1664; de afwerking ervan zou ruim een eeuw duren, tot 1767 (Mees 1999, 15, 30-46). Onder de huidige kerk liggen mogelijk nog de resten van een laatmiddeleeuwse voorganger. Uit archiefbronnen is immers bekend dat de begijnen al in 1258 een toelating kregen voor de bouw van een kapel en hiervoor in de periode 1261-1267 een ruimte ter beschikking kregen (s.n. 1990, 128). De precieze locatie van deze eerste begijnhofkerk is niet gekend, maar de kans is zeer groot dat ze op de plaats van het huidige kerkgebouw lag. Op de stadsplattegrond van Jacob van Deventer uit de periode 1550-1565 staat op deze plek immers ook al een bedehuis (<http://lucia.kbr.be/mapview/index.php?image=/deventer/1588408.imgf>). De vloer van de Sint-Margaretakerk bevat nog enkele overblijfselen van een oudere kerk, namelijk een aantal 15de- en 16de-eeuwse grafstenen (Mees 1999, 143-145).

III. Archeologische nota

Begin 2010 vonden in de Begijnhofkerk werken plaats voor de aanleg van vloerverwarming. Tijdens het uitgraven van de putten en sleuven kwamen menselijke skeletdelen en aardewerkfragmenten aan het licht. Ann Ceulemans (Stad Lier) bracht het Agentschap R-O Vlaanderen op de hoogte van deze vondsten, waarna Sofie Debruyne (VIOE) een machtiging tot het uitvoeren van een archeologische opgraving kreeg (dossiernummer 2010/006). Op 15 januari 2010 kwamen Sofie Debruyne en VIOE-medewerkers Marc Saeys en Gerard Huysmans de nodige vaststellingen en registraties doen. Het was de eerste keer dat archeologisch onderzoek plaatsvond in de kerk en zelfs in het gehele begijnhof. De enige bodemvondst die tot dan toe van de site bekend was, was een 18de-eeuws wijwateremmertje uit steengoed dat tijdens het graven van een septische put op de hoek van de straten Grachtkant en Hemdsmouwken aan het licht kwam (s.n. 1999, 25).

Toen het archeologisch team op 15 januari ter plaatse kwam, bleken de putten en sleuven al bijna volledig uitgegraven te zijn door het personeel van de aannemer. Men had de vondsten op de rand gelegd. Enkel de werkputten 1 en 2 konden Marc Saeys en Gerard Huysmans nog zelf verder verdiepen. Ondertussen verzamelde Sofie Debruyne het vondstmateriaal en registreerde de vlakken en profielen.

Acht werkputten, met smalle sleuven ertussen, lagen verspreid over de gehele kerk (fig. 3-5). De putten waren 90 cm diep, de sleuven 32 cm. Omwille van de beperkte grootte van de werkputten was het zeer moeilijk om inzicht te krijgen in de stratigrafische opbouw van het bodemarchief. De beschrijving van de profielen in tabel 1 blijft dan ook op een zeer algemeen niveau.

In de wanden van de werkputten was onder de betegelde vloer een opeenvolging van opvulpakketten zichtbaar, met daarin baksteen, mortel, kalk, aardewerk, dierlijk bot en menselijke skeletdelen. De bodem was duidelijk vermengd door eeuwen begraving, waarvan de grafstenen die nog in de tegelvloer bewaard zijn, de bovengrondse getuigen zijn.

Ondanks het kleinschalig karakter van het onderzoek was in de werkputten een glimp zichtbaar van een aantal sporen en structuren. Het betreft de hoek van een grafkuil met een donkergrijze vulling (werkput 1) en de aanzet van drie bakstenen muren (werkput 1 en 7) (fig. 4, 6-8). De functie van het muurwerk blijft vooralsnog onduidelijk. Het zou om overblijfselen van een oudere kerk of om grafkelders kunnen gaan.

werkput	laag	diepte vanaf vloer (cm)
1	tegels kerkvloer	0-3
	zavel	3-11
	baksteen	11-18
	geelbruin opvulpakket	18-48
	donkerbruingrijs opvulpakket	48-90
2	tegels kerkvloer	0-3
	zavel	3-11
	baksteen	11-17
	geelbruin opvulpakket met baksteenfragmenten	17-35
	donkerbruingrijs opvulpakket met baksteenfragmenten	35-90
3	tegels kerkvloer	0-3
	zavel	3-8
	donkerbruingrijs opvulpakket met baksteenfragmenten	8-16
	geelbruin opvulpakket met baksteenfragmenten	16-26
4	bruingrijs opvulpakket met weinig baksteenfragmenten	26-90
	tegels kerkvloer	0-3
	zavel	3-5
5	donkerbruingrijs opvulpakket met baksteenfragmenten en sintels	5-49
	bruin opvulpakket met weinig baksteenfragmenten	49-90
	tegels kerkvloer	0-3
	donkerbruingrijze en geelbruine, verrommelde opvulpakketten met baksteenfragmenten	3-90
6	tegels kerkvloer	0-3
	zavel	3-28
	grijsbruin opvulpakket met baksteenfragmenten	28-63
	donkergrijsbruin opvulpakket met baksteenfragmenten	63-90
7	tegels kerkvloer	0-3
	geelbruin opvulpakket	3-23
	donkerbruingrijs opvulpakket	23-90
8	tegels kerkvloer	0-3
	Zavel	3-10
	donkerbruingrijs opvulpakket	10-28
	rode vloer?	28-31
	grijsbruin opvulpakket	31-90

Tabel 1 *Profielbeschrijvingen van de verschillende werkputten.*

Toen het team van het VIOE ter plaatse kwam om de melding te registreren, was het vondstmateriaal al geborgen, waardoor het niet meer mogelijk was om de precieze context van de overblijfselen te reconstrueren of de vondsten aan stratigrafische eenheden toe te wijzen. Om die reden beperken we ons tot een assessment, samengevat in tabel 2.

Het aardewerk weerspiegelt niet alleen de bestaansduur van de huidige kerk, maar getuigt ook van activiteit in de late middeleeuwen, toen op dezelfde plek vermoedelijk een ander bedehuis stond (zie boven). Het oudste materiaal is gedraaid grijs aardewerk, dat een relatief belangrijke component van het vondstassemblage is en uit de late middeleeuwen dateert. Gelijktijdig daaraan is een deel van het gedraaid rood loodglazuuraardewerk. Deze laatste categorie bevat echter ook vormen uit de nieuwe tijd. Ook het steengoed vertegenwoordigt een lange tijdspanne, namelijk de 15de tot 18de eeuw. Uit de latere periodes, de 17de tot 19de eeuw, dateren een aantal fragmenten faience en een steel van een kleipijp, en ook het industrieel geproduceerde aardewerk en steengoed is 18de- of 19de-eeuws. Het 19de-eeuws materiaal is vermoedelijk in de ondergrond terechtgekomen tijdens de restauratie van de Sint-Margaretakerk in de late 19de eeuw (Mees 1999, 46).

De metalen voorwerpen zijn bijna allemaal van ijzer. Het merendeel zijn spijkers, waarschijnlijk afkomstig van grafkisten. Het enige object van een andere metaalsoort, en meteen ook een vondst uit de periode vóór de bouw van de huidige kerk, is een munt uit biljoen (een legering van zilver en koper) uit werkput 1 (fig. 9). Frans De Buyser (VIOE) identificeerde deze als volgt:

Jan van Hoorn (1492-1505)
Prinsbisdom Luik - onbekend atelier
brûlé - biljoen - 1,13 g - 20,5 mm
v/ het wapenschild van Hoorn
omschrift] **S.DE.hOR** [
k/ een versierd kruis
omschrift] **MIS[O**
ref.: Vanhoudt 1996, 70 (nr. G 1098)

werkput	aardewerk																		pijpaarde	bouw materiaal					metaal			glas	TOTAAL				
	grijs			rood			wit			industrieel wit			faience			steengoed				industrieel steengoed			baksteen	dakpan	leisteen	overig natuursteen	mortel/pleister			biljoen	ijzeren spijkers	overig ijzer	slak
	R	W	B	R	W	B	R	W	B	R	W	B	R	W	B	R	W	B		R	W	B											
1	5	33	4	18	48	10	1	-	-	-	-	2	1	1	2	8	-	-	-	-	1	1	2	11	2	15	1	15	2	-	1	184	
2	-	2	-	12	21	5	-	-	-	-	-	1	5	2	-	6	1	-	-	-	-	2	1	-	-	3	7	-	3	5	-	76	
3	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	3	-	12	
4	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	5	
5	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	6	
6	-	-	-	17	7	2	1	-	-	-	-	1	-	1	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	34	
7	-	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	7	
8	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	7	
TOTAAL	6	35	5	51	79	21	4	1	1	2	0	1	4	6	4	5	15	3	1	0	0	1	3	6	12	5	27	1	21	7	3	1	331

Tabel 2 Vondstenlijst. R= randfragment, W= wand- of oorfragment, B= bodemfragment.

IV. Voorlopige fysisch-antropologische analyses (*Marit Vandenbruaene en Sara Watzeels, VIDE*)

Het skeletmateriaal afkomstig uit de werkputten in de Begijnhofkerk van Lier was sterk beschadigd en vertoonde vele post mortem breuken en verweringsen. De acht werkputten bevatten niet alleen menselijke resten (fig. 10-13), maar ook vele dierlijke botfragmenten van kleine en middelgrote zoogdieren. Het doel van deze analyse was niet om uitgebreid wetenschappelijk fysisch-antropologisch onderzoek te doen, maar om een voorlopige inschatting te maken van de bewaringstoestand van de menselijke botresten en het aantal individuen per werkput.

Werkput 6 had de meeste individuen, zeven in totaal, verspreid over de tien skeletzones. In de andere werkputten waren telkens twee of drie individuen aanwezig. Als men deze eenvoudigweg optelt, komt men aan 28 individuen, maar dit is een vertekend beeld. Er zijn minstens zeven verschillende rechter dijbenen en zeven schedels geteld, naast de resten van een subadult en een juveniel.

Enkele ziekten en aandoeningen zijn opgemerkt, zoals gewrichtsaandoeningen of artroses van de grote gewrichten en de wervelkolom, die te wijten zijn aan arbeid en ouderdom. Verder was er sprake van een slechte mondhygiëne bij de dames.

Werkput 1 bevatte zeer fragmentaire stukken van minstens twee volwassenen en een stuk onderkaak van een juveniel (13-18 jaar).

Werkput 2 bevatte veel los bot van twee volwassen vrouwen en één volwassen man (24-40 jaar).

Werkput 3 bevatte de fragmenten van twee volwassenen.

Werkput 4 bevatte drie schedels en enkele voetbeenderen, waarbij een schedel van een volwassen vrouw (24-40 jaar) en een schedel van een jonge vrouw (24-29 jaar) met frontaal metopisme of een schedelanomalie typisch voorkomend bij blank Caucasoïde personen.

Werkput 5 bevatte één volledige schedel met onderkaak van een volwassen vrouw (24-40 jaar) die een slechte mondhygiëne vertoonde: vele tanden waren reeds uitgevallen en enkele abcessen zullen pijnlijk geweest zijn.

Werkput 6 bevatte zeven verschillende individuen, gebaseerd op minstens twee volledige schedels, vijf bekkens en zeven rechter dijbeenderen. Het betrof duidelijk één mannelijk individu naast vier vrouwen en twee andere volwassenen. Bij de vrouwelijke schedels was de slechte mondhygiëne met veel tandsteen, abcessen en uitgevallen kiezen opvallend. Een andere schedel vertoonde een groene koperverkleuring, mogelijk afkomstig van een munt.

Werkput 7 bevatte de schedelresten van minstens twee volwassenen, waarbij een vrouw, en verder ook een schachtfragment van een kind (subadult 2<7 jaar).

Werkput 8 bevatte de botresten van drie volwassenen, waarbij zeker een man en een vrouw.

In één van de sleuven is een fragment van een oudere vrouw (matuur >40 jaar) opgemerkt.

zones	WP 1	WP2	WP3	WP4	WP5	WP6	WP7	WPS	sleuf
CA	X	-	x	x	x	x	x	x	-
FA	-	-	-	x	x	x	-	-	-
MB	X	x	-	x	x	x	-	x	x
CV	X	-	-	-	x	x	-	x	-
TH	-	-	-	-	-	x	-	-	-
PE	X	x	x	-	-	x	-	-	x
MS	X	x	x	-	x	x	x	x	x
OM	-	-	-	-	x	x	-	-	-
MI	X	x	x	-	x	x	x	x	x
OP	X	x	x	x	-	x	-	x	-
Tot	7 zones	5 zones	5 zones	4 zones	7 zones	10 zones	3 zones	6 zones	4 zones
MNI	3 ind 1 Juv 2 Ad ?	3 ind 2 Ad F 1 Ad M	2 ind 2 Ad ?	3 ind 1 Jad F 1 Ad F 1 Ad ?	2 ind 1 Ad F 1 Ad ?	7 ind 2 Ad F 2 Mat F 2 Ad ? 1 Ad M	3 ind 1 Ad F 1 Ad ? 1 subad	3 ind 1 Ad F 1 Ad M 1 Ad ?	2 ind 1 Mat F 1 Ad ?

CA	<i>calvaria / skull vault</i>	PE	<i>pelvis / basin</i>
FA	<i>facies / facial bones</i>	MS	<i>membra superiora / upper limbs</i>
MB	<i>mandibula / lower jaw</i>	OM	<i>ossa manus / hand bones</i>
CV	<i>columna vertebralis / vertebrae</i>	MI	<i>membra inferiora / lower limbs</i>
TH	<i>thorax / chest</i>	OP	<i>ossa pedis / foot bones</i>
F	<i>Vrouwelijk / female</i>	M	<i>Mannelijk / male</i>
Ad	<i>Volwassen / adult (24-40y)</i>	Mat	<i>Matuur / Mature (>40y)</i>

Tabel 3 Kort overzicht van de skeletgegevens.

V. Bibliografie

MEES M. (red.) 1999: De begijnhofkerk van Lier. Bouwgeschiedenis en inventaris van het kunstpatrimonium van de Sint-Margaretakerk, Lier.

s.n. 1990: Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 13n1. Provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen. Kanton Lier, Turnhout.

s.n. 1999: Lier ondersteboven. Archeologische vondsten in Lier en Koningshooikt, Lier.

VANHOUDT H. 1996: Atlas der munten van België van de Kelten tot heden, Herent.

VI. Trefwoorden

controle van werken

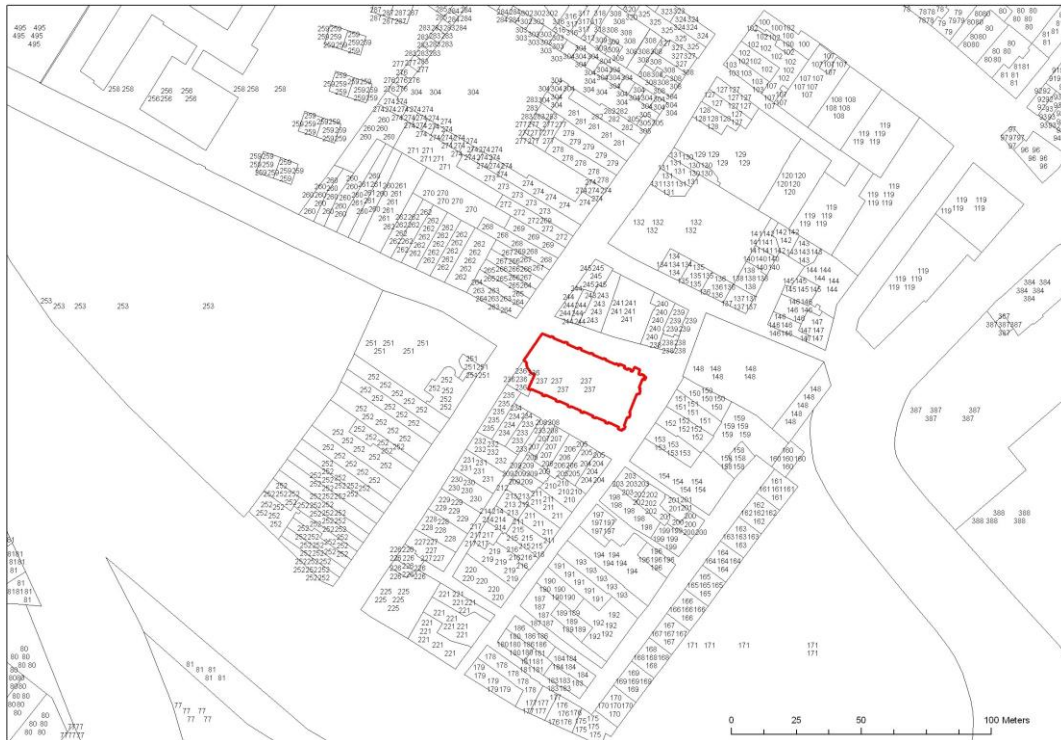
inhumatiegraven

religieuze gebouwen en complexen - begijnhofkerken

late middeleeuwen - nieuwe tijd

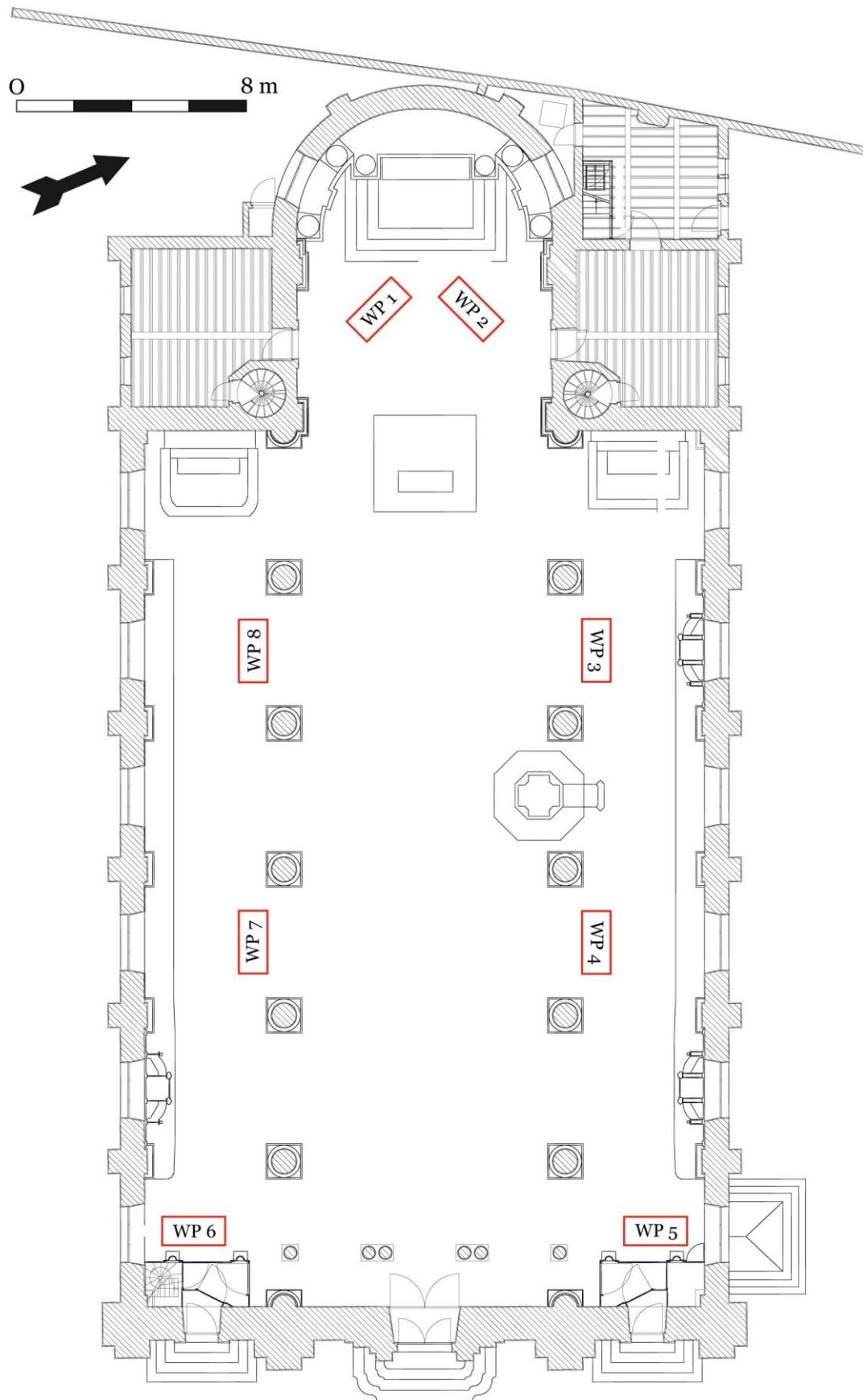
VII. Kaarten en plannen

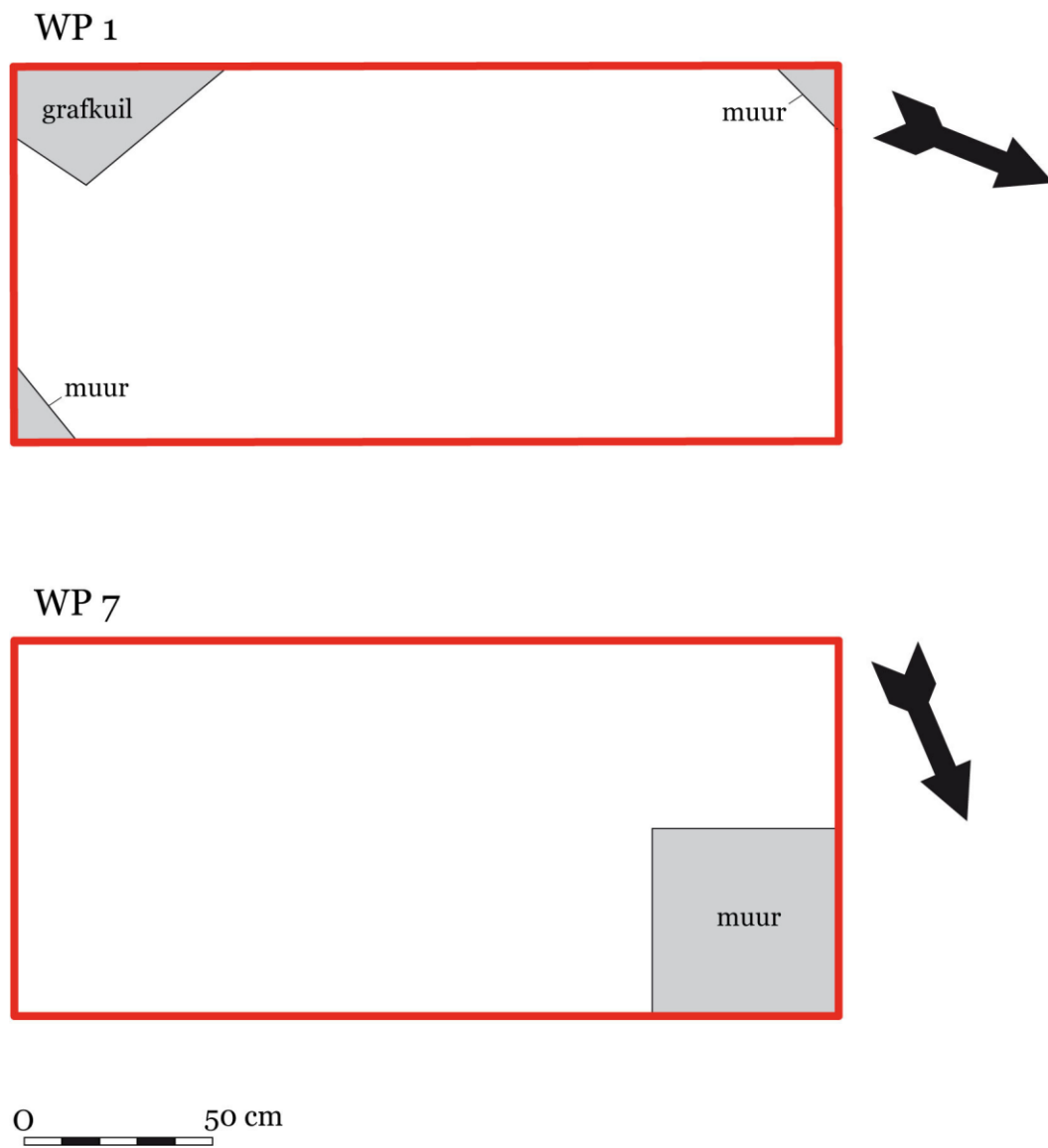
Fig. 1 Kadastrale kaart met aanduiding van de kerk in het rood.

Fig. 2 Topografische kaart met aanduiding van de kerk in het rood.

Fig. 3 *Ligging van de werkputten.*

Fig. 4 *Detail van de werkputten 1 en 7.*

VIII. Foto's

Fig. 5 *Overzichtsfoto met werkput 3. Foto in oostelijke richting.*

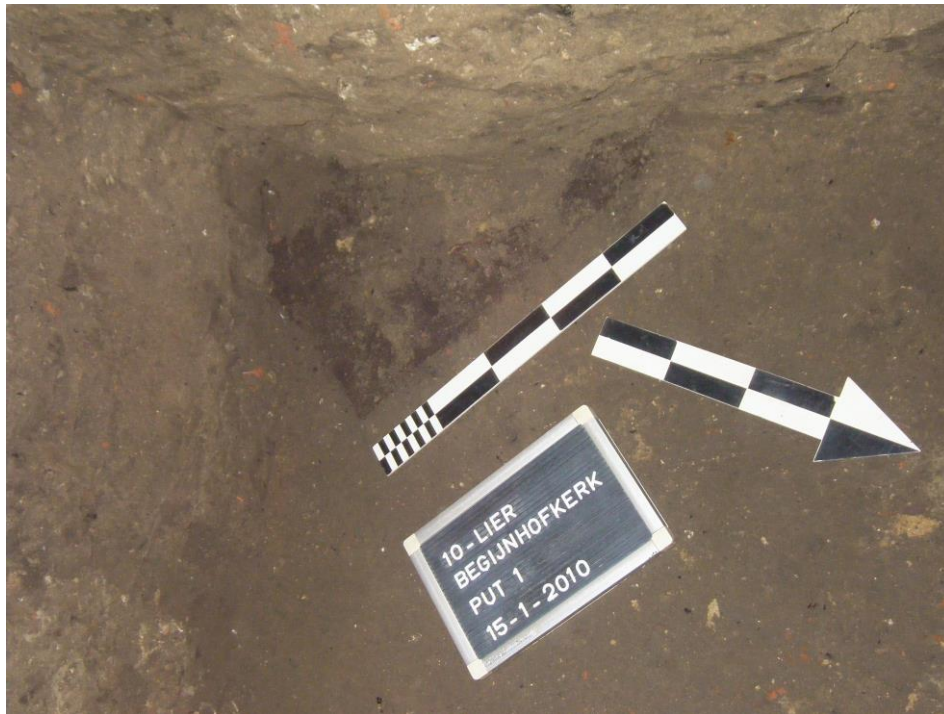

Fig. 6 *Werkput 1 met hoek van grafkuil (linksonder) en de aanzet van muurwerk (linksboven).*

Fig. 7 *Werkput 1 met hoek van grafkuil (linksboven) en de aanzet van muurwerk (linksonder).*

Fig. 8 *Hoek van grafkuil in werkput 1.*

Fig. 9 *Voor- en achterkant van een munt geslagen in het Prinsbisdom Luik in de periode 1492-1505 (foto: Hans Denis, VIDE).*

Fig. 10 *Menselijke skeletresten uit de Begijnhofkerk (foto: Sara Watzeels, VIDE).*

Fig. 11 *Menselijke skeletresten uit de Begijnhofkerk (foto: Sara Watzeels, VIDE).*

Fig. 12 *Menselijke dijbenen uit de Begijnhofkerk (foto: Sara Watzeels, VIDE).*

Fig. 13 *Menselijke schedels uit de Begijnhofkerk (foto: Sara Watzeels, VIDE).*